

1. Ο Κηφισός ποταμός και η κοιλάδα του (άνω ρους).

Η περί τον Παρνασσό χώρα

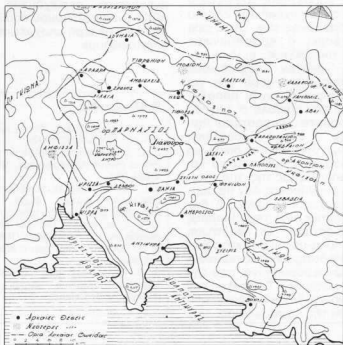
Οι Δελφοί και το όρος Παρνασσός ανήκαν, στα αρχαία χρόνια, στη Φωκίδα. Η χώρα αυτή βρισκόταν στην καρδιά σχεδόν της κεντρικής Ελλάδας και ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την ιστορία του ιερού και του «ιεροπρεπούς» βουνού. Για μικρή περίοδο, στα μέσα του 4ου π.Χ. αιώνα, βρέθηκε στο κέντρο των πολιτικών εξελίξεων των ελληνικών πραγμάτων, δύναμη πρωταγωνιστική, δίπλα στις παλαιές ηγέτιδες δυνάμεις —Αθήνα, Σπάρτη—, αλλά και σε μόνιμη έχθρα με τους δύο προαιώνιους όμορους εχθρούς της —τη Θήβα στα νότια και τη Θεσσαλία στα βόρεια—, για να αποτελέσει στο τέλος ενός εξαντλητικού δεκαετούς πολέμου (Γ' Ιερός πόλεμος, 356-346 π.Χ.) την κύρια αφορμή της επέμβασης του Φιλίππου Β', που άλλαξε ριζικά την εικόνα του μέχρι τότε κόσμου.

Φώτης Ντάσιος

Αρχαιολόγος

Η Φωκίδα εκτεινόταν ολόγυρα από τον Παρνασσό και χωριζόταν σε δύο τμήματα: την περιοχή της κοιλάδας του Κηφισού, στα βόρεια, και το παραλιακό κομμάτι με τους δύο κόλπους, τον κόλπο της Αντίκυρας και αυτόν της Κίρρας ή Κρισαίο κόλπο, στα νότια (σχ. 1).

Με κέντρο τον Παρνασσό αναπτύχθηκε το έθνος των Φωκίων, που, λόγω της θέσης του στο σταυροδρόμι των δύο βασικών οδικών αξόνων, οι οποίοι συνέδεαν τη Θεσσαλία με τη νότια Ελλάδα, και των επακόλουθων

Σχ. 1. Χάρτης της αρχαίας Φωκίδας.

2. Η πηγή της Αγίας Ελεούσας.

3. Ο πολυγωνικός τοίχος-άνδηρο στις πηγές Κηφισού.

4. Τμήμα του τείχους της ακρόπολης της Λίλαιας (από τα ανατολικά). Διακρίνεται ο κεντρικός πύργος.

εμπορικών συναλλαγών, ανέπτυξε ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά.

Η πολιτισμική εξέλιξη της Φωκίδας μπορεί να μη συμβάδισε με άλλα πιο ανεπτυγμένα φύλα και με μεγαλύτερο βαθμό συμμετοχής στα πράγματα της Ελλάδας, μπόρεσε όμως να δώσει ένα ομογενοποιημένο έθνος με ομοσπονδιακή πολιτειακή οργάνωση, ισχυρά οχυρωμένες πόλεις και λατρευτικά ιερά, που, αν και κάτω από τη σκιά του Δελφικού ιερού, δεν έπαψαν να έχουν τη δική τους αυτονομία και σημασία.

Οι φυσικές πόλεις, παραμελημένες μέχρι σήμερα από την αρχαιολογική σκαπάνη εξαιτίας της απαστράπτουσας λάμψης του Πυθικού ιερού, απέτέλεσαν από νωρίς τόπο επίσκεψης των νεότερων περιηγητών, που με βάση τις σωζόμενες *in situ* επιγραφές και με τον Πausανία ανά χείρας οδηγήθηκαν σε άμυλλα ταυτίσής τους.

Η περιδιάβαση των σημαντικότερων φωκικών πόλεων, που περιζώνουν ολόγυρα τον Παρνασσό, ξεκινά αναγκαστικά από την κοιλάδα του Κηφισού και συγκεκριμένα από την περιοχή των πηγών του. Η παρουσία του πο-

ταμού καθιστά την περιοχή εύφορη (εικ. 1), όπως αναφέρει και ο Pausανίας:

...Γη δὲ διακεκριμένη ἀρίστη τῆς Φωκίδος ἐστὶν ἡ παρὰ τὸν Κηφισὸν καὶ φυτεύσαι καὶ σπείρειν καὶ ἀνεῖναι νομάς... (Paus., Φωκικά, 33,7).

Από τα πανάρχαια χρόνια εθεωρείτο ότι ο Κηφισός πηγάζει από τη Λίλαια. Πράγματι οι πιο πλούσιες πηγές του βρίσκονται στην περιοχή της:

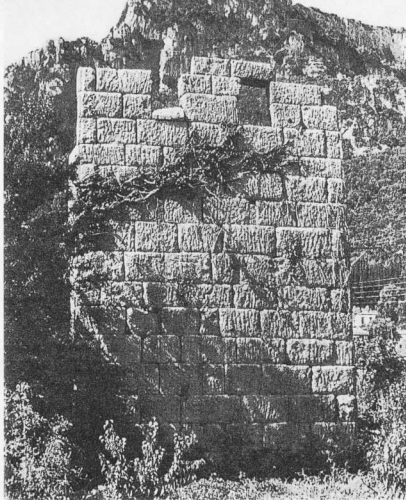
Κηφισὸν δ' ἄρ' ἔπειτα κιχῆσοσ καλλιρέεθρον, ὃς τε Λιλαίηθεν προχέει καλλιρροον ὕδωρ. (Ομήρου, Ὕμνος προς Πύθιον Ἀπόλλωνα, 240).

Η ίδια η πόλη στον «κατάλογο των νεών» αναφέρεται ως *πηγῆς ἐπὶ Κηφισοῖο* (Ιλ. Β, 523).

Το όνομά της το οφείλει στη Ναϊάδα νύμφη Λίλαια, κόρη του θεοποιημένου Κηφισού, που με τη σειρά του ήταν γιός του Ωκεανού και της Τηθύος. Κατά τον Pausανία ο Κηφισός πηγάζει από τη γη όχι πάντοτε με ηουχία, αλλά —το μεσημέρι κυρίως— με πολύ θόρυβο που θύμιζε μούγκρισμα ταύρου. Οι κάτοικοι της Λίλαιας πίστευαν ότι το νερό της Κασταλίας πηγής των Δελφών —άλλης και αυτής Ναϊάδας,

αδελφής της Λίλαιας— είναι δώρο του ποταμού, γι' αυτό ορισμένες μέρες το χρόνο έρχιαν στην πηγή του χλοοκίματα και πίστευαν ότι αυτά αναφαινόταν στην Κασταλία.

Ο χώρος που είχαν διαμορφώσει κατάλληλα οι Λιλαιείς ήταν η πηγή της Αγίας Ελεούσας στα νότια του χωριού Πολύδροσο (Κάτω Σουβάλα) (εικ. 2). Στο χώρο αυτόν υπάρχουν σήμερα σκόρπια αρχιτεκτονικά μέρη (επιστύλια, τρίγλυφα, σπόνδυλοι κιάων) προερχόμενα από ένα κρηναίο, κατά πάσα πιθανότητα, οικοδόμημα. Υπάρχουν επίσης λαξευμένα καθίσματα και βάθρα αγαλμάτων. Διαμορφωτικός του χώρου εργασίες για εκμετάλλευση του νερού της πηγής έφεραν στο φως πλακόστρωτη δεξαμενή, σκεπασμένη σήμερα με νερό και μπάζα χωμάτων, που θα ανήκε στο κρηναίο οικοδόμημα. Στα νότια του οικοδομηματος υπάρχει μακρύς πολυγωνικός αναλημματικός τοίχος που στηρίζει άδνηρο, πάνω στο οποίο βρίσκονται τα ερείπια της παλαιохριστιανικής βασιλικής του Αγ. Χριστόφορου. Στα ανατολικά σώζεται —, διατηρημένη σε καλή κατάσταση, η μεσοβυζαντινή

5. Πύργος του τείχους της Θήρας.

εκκλησία της Αγίας Ελεούσας, χτισμένη από αρχαίο οικοδομικό υλικό. Ο πολυγωνικός τοίχος του άνδρου μας οδηγεί συνειρμικά στον μεγάλο πολυγωνικό τοίχο των Δελφών που υποβάσταζε το ναό του Απόλλωνα, ενώ εδώ θα υποβάσταζε, καθώς φαίνεται από τις αφιερωματικές επιγραφές, ιερό του θεοποιημένου Κηφισού (εικ. 3). Στον ποταμισμό θεό είχαν αφιερώσει και το αγαλμάτιο του παιδιού με τη χήνα που εκτίθεται σήμερα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αρ. 2.772), είναι δε γνωστό ότι οι αρχαίοι αφιέρωναν τα παιδιά τους σε ποτάμια.

Δύο περίπου χιλιόμετρα δυτικά της πηγής της Αγίας Ελεούσας, στην ανατολική πλαγιά του υψώματος «Πύργος» ή «Παλαιόκαστρο» (υψ. 470 μ.), απλώνονται τα ερείπια της Αίλαιας. Στην κορυφή του υψώματος υπάρχει περικλειστος τριγωνικός χώρος (ακρόπολη) (εικ. 4), που οριοθετείται από τρεις πύργους (νοτιοδυτική γωνία και ΒΔ και ΝΑ γωνία). Στη συνέχεια κατέρχεται τοίχος προς τον κάμπο, όπου απλώνεται η οχύρωση της κάτω πόλης. Αυτή έχει κάτοψη τετραγώνου, του οποίου η ανατολική

πλευρά ακολουθεί το ρέμα του Αγοριανίτη, ενώ η νότια ανέρχεται στην πλαγιά του λόφου της ακρόπολης. Το τείχος είναι χτισμένο σε τραπεζιόσημο σύστημα αλλά σε ορισμένα σημεία μεταβάλλεται σε πολυγωνικό. Χρονολογείται στα μέσα της καταστροφής του Φιλίππου Β' (346 π.Χ.) χρόνια του «συνοικισμού» και της ανοικοδόμησης των φυκικών πόλεων.

Ερώτημα που προβληματίζει τους μελετητές είναι το πού τοποθετείται η προ της καταστροφής αυτής Αίλαια. Ο λόφος «Θεστόκος» (σημ. χωριό Κάτω Αγόριανη), στα δυτικά της παραπάνω θέσης, συγκεντρώνει, σύμφωνα με μερικούς ερευνητές (Κεραμόπουλος κ.ά.), τις περισσότερες πιθανότητες. Πρόκειται για οχυρωμένη θέση, σχήματος στεφάνης (100 X 150μ.), το τείχος της οποίας σώζεται μέχρι ύψους τριών δόμων και η τοιχοδομία του είναι κατά βάση πολυγωνική, ενώ σε μερικά σημεία γίνεται τραπεζιόσημη και αλλού κυκλώπεια, γεγονός που υποδηλώνει προφανώς διαφορετικές οικοδομικές φάσεις.

Η Αίλαια δεν αναφέρεται στον κατάλογο των πόλεων που, σύμ-

φωνα με τον Ηρόδοτο, κατέστρεψε ο Ξέρξης στην κάθοδό του:

Πορευόμενοι γάρ ταύτη παρά τόν Κηφισόν ποταμόν εδήϊουν πάντα, και κατά μὲν ἔκαυσαν Δρυμόν πόλιν, κατά δὲ Χαράδραν καὶ Ἐρωχον καὶ Τεθρώνιον καὶ Ἀμφίκαιαν καὶ Νέωνα καὶ Πεδιάδας καὶ Τριτέας καὶ Ἐλάτειαν καὶ Ἰάμπολιν καὶ Παραποταμίους καὶ Ἄβας... (Ηρόδ., VIII, 33).

Η απουσία αυτή, που ξενίζει, αποδόθηκε είτε στο γεγονός ότι η πόλη ανήκε στη γειτονική δωρική Τετράπολη, τη μητρόπολη των Δωριέων (σημερινή περιοχή Γραβιάς), που είχε μηδίσει, είτε στο ότι η φυσική της θέση και οχύρωση την καθιστούσαν απόρθητη, είτε, τέλος, στο ότι ήταν παρηκμασμένη ή και ανύπαρκτη ως πόλη στα χρόνια των Περσικών πολέμων και είχε υποκατασθεί από τον γειτονικό Ἐρωχο.

Ο Ἐρωχος είχε ταυτιστεί με το λόφο του Αγίου Βασιλείου, 1 χλμ. ΒΑ της πηγής της Αγίας Ελεούσας, και με το χώρο του νεκροταφείου του Πολυδρόσου. Σώζεται οχύρωση που περιβάλλει δύο χώρους ελλειψοειδείς: τον ανατολικό, εντός του οποίου υπάρχουν θεμέλια τετράγωνου κτίσματος, και τον βορειοδυτικό, που είναι και μεγαλύτερος και περικλείει άνδρα, όπου απλώνεται η πόλη. Η τελευταία θα πρέπει να εκτεινόταν και εκτός περιβόλου, όπως δείχνουν τα όστρακα και οι δουλεμένες πέτρες που φτάνουν ως το νεκροταφείο. Η πόλη αυτή πιστεύεται ότι εγκαταλείφθηκε μετά την καταστροφή των φυκικών πόλεων από τον Φίλιππο Β' και ενσωματώθηκε στη Λίαια, γι' αυτό και δεν την αναφέρει ο Πausανίας.

Στην επικράτεια του Ερώχου ανήκε και αγροτικό ιερό αφιερωμένο στη Δήμητρα και ανασκαμμένο από τον Χρήστο Καραούλα στα 1928-34. Το ιερό αυτό βρίσκεται στη βορινή έξοδο του Πολυδρόσου, στην πλαγιά της «μεγάλης ράχης», και περιλαμβάνει εξωτερικά τετράγωνο περίβολο με δωμάτια, ανασκαμμένων μερικών (δυτική πλευρά), που βλέπει εσωτερικά σε άλλον περίβολο-άνδρα, πάνω στον οποίο είναι κείνη η υπήρχε ναός ή θωμός και στον οποίο οδηγεί πρό-

6. Το σημείο όπου συγκλίνουν ο Παρνασσός και η Κίρφης και δημιουργείται το «τρίσπυρο».

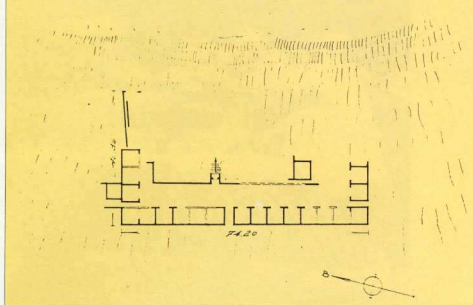
πυλο με κλίμακα. Σύμφωνα με τα ευρήματα, το ιερό θα πρέπει να λειτούργησε από τους ύστερους αρχαϊκούς έως και τους ελληνιστικούς χρόνους (σχ. 2).

Ένας «συναϊκισμός» όμοιος με αυτόν της Ίλιας έγινε και στην περίπτωση της πόλης Τιθορέας (σημ. Βελίτσας). Η οχύρωση της πόλης αυτής διατηρείται σε καλή κατάσταση και είναι, μαζί με της Ίλιας, τα επιβλητικότερα σωζόμενα τείχη της περιοχής. Η τείχιση έκλεινε τον οικισμό από τα βόρεια και δυτικά, ενώ ανατολικά και νότια υπήρχε φυσική οχύρωση με το ρέμα του «Καχάλη» και το ύψωμα-πλάτωμα των «ισιαμάτων». Το μήκος του τείχους είναι περίπου 720 μ. ενώ το πάχος του κυμαίνεται μεταξύ

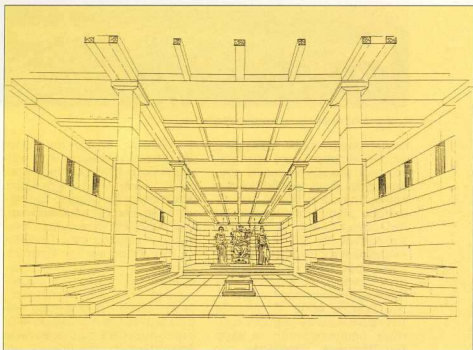
2,30-2,50 μ. Ενισχύεται με 10 πύργους, με τον νοτιότερο στην υψηλότερη θέση «Μπουρζήδες», ενώ μία πύλη είναι ανοιγμένη στο πάχος του τείχους, στο μέσον περίπου της δυτικής πλευράς. Η τοιχοδομία του τείχους είναι κατά βάση τραπεζοσχημη, ενώ των πύργων είναι ορθογώνια, γεγονός που οδήγησε στην άποψη ότι πρόκειται περί μεταγενέστερων προσθηκών στο κυρίως τείχος (εικ. 5).

Η Τιθορέα πιστεύεται ότι αποτελούσε, ως την εποχή του Φιλίππου Β', ένα απλό οχυρό στην κορυφή των «ισιαμάτων», για να μεταβληθεί αργότερα σε ανθηρή πόλη, αφομοιώνοντας τον πληθυσμό άλλων γειτονικών πόλεων, όπως του Νεώνα, που πι-

στεύεται—όχι βέβαια χωρίς αντιρρήσεις—ότι βρισκόταν στη πεδινή θέση «Παλιοθήβα», 4 χλμ. βορειοανατολικά της Τιθορέας. Παράλληλα, την ίδια τύχη είχαν και άλλες πόλεις της κοιλάδας του Κηφισού: έτσι οι Παρποτάμιοι και οι Πεδιείς, που το όνομά τους δηλώνει και τη χωροθεσία τους, έπαυσαν να υπάρχουν ως ξεχωριστές πόλεις μετά το τέλος του Γ' Ιερού πολέμου. Το ίδιο και η Τριταία, πόλη που τοποθετείται στην περιοχή του Μοδίου, η οποία είχε παύσει να υφίσταται από την εποχή της περσικής επιδρομής, ενώ η Λέδωνα, πατριδα του Φιλόμηνου, είχε καταληφθεί στα χρόνια του Παισαλίου ένας άσημος μικροϊκισμός κοντά στις όχθες του Κη-

Σχ. 2. Σχέδιο κάποιης κερύ Δήμητρας Πολυδρόσου (υπό Ι. Τραυλού).

Σχ. 3. Αναπαράσταση του κτηρίου του «Φωκικού» (υπό Αθ. Νασσούπουλου).

φισού.

Στη θέση της προϋπάρχουσας Ελάτειας και της Τιθορέας αναπτύχθηκαν οι παραπάνω πόλεις και οικισμοί. Η Ελάτεια έγινε σιγά-σιγά η μεγαλύτερη πόλη της Φωκίδας, εκμεταλλευόμενη την καίρια θέση της και τον ευφορότατο κάμπο που απλώνεται στις παρυφές της.

Από το στενό των Παραποταμίων ο Κηφισός κατευθύνεται προς τη Βοιωτία για να καταλήξει στην Κωπαΐδα. Στην περιοχή αυτή και στο κομμάτι που ανήκε στη Φωκίδα υπήρχαν πόλεις, όπως ο Πανοπέας και η Δαυλίδα ή Δαύλεια. Η τελευταία πήρε το όνομά της, κατά τον Στράβωνα (9, 423), από τα πολλά της «δαύλα», τα πυκνά, δηλαδή, δάση της.

Η Δαύλεια διέθετε πολύ ισχυρή ακρόπολη, που σώζεται πάνω στο λόφο στα νότια του σημερινού ομώνυμου χωριού. Είναι πολυγωνικής και τραπεζοειδούς τοιχοδομίας, ενισχυμένη με πολλούς τετράγωνους πύργους, που όμως δύσκολα διακρίνονται από τη μεγάλη θλάση που τους καλύπτει. Ερείπια της πόλης εντοπίζονται στις θέσεις «Αι-Ταξιάρχη» και «Λιθάρι», στα ΝΑ του λόφου της ακρόπολης. Στη Δαύλεια αναφέρονται από τις πηγές οι λατρείες της Αθηνάς πολιάδος, της Σωτείρας Αρτέμιδος, του Σαράπιδος και του ήρωα Αρχηγέτη, στον οποίο αποδόθηκε ο ναός στο λόφο «Μαρμαριά», 2 χλμ. ΝΑ της Δαύλειας, κοντά στο δρόμο που ακο-

λουθεί τον παραπόταμο του Κηφισού Πλατανιά. Σε μικρή απόσταση από τον παραπάνω ναό, στα νότια, υπάρχουν ερείπια του κτηρίου που, κατά τον Παισανία, ήταν η βουλή των φωκικών πόλεων, το γνωστό «Φωκικό». Εδώ συνεδρίαζαν οι αντιπρόσωποι των φωκικών πόλεων, εξέλεγαν τους τρεις φωκάρχες, έπαιρναν αποφάσεις για τις κοινές τους υποθέσεις κι έκοβαν τα νομίσματά τους. Τα ερείπια του κτίσματος εντοπίζονται στο ύψος του προσκυνηταρίου «Άγιος Δημήτριος», παράπλευρα του αγροτικού δρόμου του Πλατανιά. Σύμφωνα με την περιγραφή του Παισανία, επρόκειτο για μακρόστενο ευρύχωρο κτήριο, του οποίου το εσωτερικό πι-

7. Πύργος της σχύρωσης του Διστόμου (Παιδική Χαρά).

θανώς χωριζόταν σε τρία μέρη, με δύο πεσοστοιχίες κατά μήκος των μακρών πλευρών του, όπου ήταν και οι αναβαθμοί των καθισμάτων. Στο βάθος της αίθουσας είχαν τοποθετηθεί τα αγάλματα του Δία, της Ήρας και της Αθηνάς (σχ. 3).

Ακολουθώντας το ρέμα του Πλατανιά προς τα ΝΔ και ανάμεσα στον Ελικώνα, την Κίρφη και τον Παρνασσό, συναντάμε το στενό της Σχιστής οδού. Οι πλαγιές των τριών βουνών πέφτουν απότομα, δημιουργώντας το ρέμα του Πλατανιά, παράλληλα του οποίου ανηφόριζε η «Σχιστή οδός» σχηματίζοντας το τρίστοιχο Πανοπέα-Αμβρούσου-Δελφών, όπου έγινε η περίφημη συνάντηση του Οιδίποδα με τον πατέρα του Λαίο (εικ. 6):

... επί ταύτη τη Σχιστήσῳ δὲ τὰ ἐς τὸν φόνον τοῦ πατρὸς Οἰδίποδι εἰργάσθη... Οἰδίποδι μὲν ὁδὸς ἢ Σχιστή καὶ τόλμημα τὸ ἐπὶ αὐτῆ κακῶν ἦρχε, καὶ τὰ τοῦ Λαίου μνήματα καὶ οἰκέτου τοῦ ἐπομένου ταῦτα ἔτι ἐν μεσοτάτῳ τῆς τριόδου ἐστὶ καὶ ἐπ' αὐτῶν λίθοι λογάδες οὐσωρευμένοι... (Παυσ., 10, V, 3, 4).

Αλλά σε ποιο ακριβές σημείο βρίσκεται το τρίστοιχο αυτό, όπου θάφτηκε ο Λαίος, δεν είναι εύκολο να καθοριστεί. Ανασκαφές από τον Γ. Σωτηριάδη στις αρχές του αιώνα δεν έφεραν αποτέλεσμα.

Οι απόψεις διχάζονται: άλλοι ερευνητές τοποθετούν το τρίστοιχο στο 1390 χλμ. της σημερινής οδού Αθηνών-Δελφών, πολύ κοντά στο μνημείο του Μέγα—ο οποίος τον περασμένο αιώνα εξόντωσε τη συμμορία Νταβέλη—, ανάμεσα στον Παρνασσό, την Κίρφη και την Μπαρδανόραχη, ενώ από άλλους τοποθετείται δύο χιλιόμετρα πιο κάτω, στο 1370 χλμ. περίπου, στη θέση «Στενή». Η τελευταία βρίσκεται ανάμεσα στο ύψωμα «Καστρί», στα νότια, και στις αντίκρουθουπλαιγιές στα βόρεια, απ' όπου περναγε ο παλιός δρόμος Αθηνών-Δελφών. Τη «Σχιστή οδός» ακολουθούσαν και οι Θυιάδες της Αττικής και της Βοιωτίας πηγαινοντας για τις γιορτές του Διονύσου στον Παρνασσό, κι εδώ, στα χρόνια του Παισαυαία, έδειχναν τον τάφο του Λαίου. Τέσσερα χιλιόμετρα ΝΔ από το τρίστοιχο της Σχιστής οδού απλώνεται η μικρή κοιλάδα της Αμβρούσου (σημ. Διστόμο). Η αρχαία πόλη Αμβρούσου εκτεινόταν στη νοτιοανατολική πλαγιά του λόφου «Κάστρο». Κατά τη διάρκεια οσωτικών ανασκαφών που διεξήχθησαν κατά την τελευταία δεκαετία από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Δελφών εντοπίστηκαν τμήματα του δυτικού τείχους της πόλης, συγκεκριμένα στη διασταύρωση των οδών Αναπαισεως και Ανώνυ-

μης (περιοχή Παιδικής Χαράς), όπου αποκαλύφθηκαν και δύο πύργοι (εικ. 7), καθώς και στην οδό νότια του νεκροταφείου (οικία Ηρ. Κόρμπου). Στη συνέχεια το τείχος κατέρχεται ανατολικά και περνά πίσω από την εκκλησία του Αγίου Νικολάου, στο οικόπεδο Μαργέλου-Περναντά, όπου έχει και ισχυρό πύργο. Από το σημείο αυτό κατευθύνεται βόρεια, για να ανέλθει στη συνέχεια την ανατολική πλαγιά του λόφου της ακρόπολης. Τμήματα αυτής της πλευράς του τείχους βρέθηκαν στα οικόπεδα Ιωάννη Σχερμελέη (με πύργο), Κων. Γροντή (ομοίως με πύργο), Χρήστου και Άγγελου Σταθά, Δημ. και Γεωρ. Γαβρίλη, Αθων. Αλτά-νη.

Πέραν όμως του κάτω τείχους της πόλης εντοπίστηκαν και τμήματα άλλου τείχους, ασθενέστερου, που μάλλον προσκολλήθηκε στο παραπάνω ισχυρό, στην ανατολική του πλευρά, προφανώς ως αποτέλεσμα της επέκτασης της πόλης προς αυτή την κατεύθυνση. Τμήματά του βρέθηκαν κατά μήκος της οδού Οἰσίου Λουκά έως την οδό Τ. Λάπη, όπου γονιάζει για να συναντηθεί το από το 1968 αποκαλυφθέν τμήμα στο οικ. Γαβρίλη, στην οδό του Μουσειου. Το τείχος της ακρόπολης διατηρείται αποσπασματικά στην ανατολική και δυτική της πλευρά. Η τοιχο-

